

A komi-permják evidencialitás vizsgálata elicitált adatokon keresztül¹

Szabó Ditta

Nyelvtudományi Kutatóközpont
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Finnugor Tanszék

The study aims at presenting the first results of ongoing research. Until now, there has been no independent study on Komi-Permyak (Uralic, Permic) evidentiality, and the topic is discussed by a few papers. Its structure and properties are typically mentioned together with the Komi-Zyrian evidential system. Among the reasons for this are the facts that the Komi-Permyak language is often treated as a dialect, as well as the small number of the available written materials. In the following I will present the relevant statements of the literature on the subject. Then I will detail the method, material and results of the questionnaire research conducted in 2022, during which I basically focused on two questions: is there a real evidential opposition between the first and second past tenses in Komi-Permyak, and is there a word order variation between the components of the analytic past tenses. At the end of the study I will discuss the conclusions that can be drawn from the elicited data, and the further progress of the research.

Keywords: Komi-Permyak, evidentiality, past tenses, evidential opposition, word order variation

Kulcsszavak: komi-permják, evidencialitás, múlt idők, evidenciális szembenállás, szórendi ingadozás

1. Bevezetés

Jelen tanulmány egy folyamatban lévő kutatás első fázisát kívánja bemutatni. Komi-permják (permi, uráli) evidencialitást önállóan vizsgáló munka ezidáig nem született, a témát kevés szakirodalom tárgyalja (Bartens 2000; Cypanov – Leinonen 2009; Leinonen – Vilkuna 2000; Siegl 2004). Szerkezetét és tulajdonságait jellemzően együtt említik a komi-zürjén evidenciális rendszerrel. Ennek okai között szerepel a komi-permják nyelv gyakran dialektusként való kezelése (Skribnik – Kehayov 2018: 539–540), valamint a csekély számú elérhető írott anyag. Az elkövetkezőkben bemutatom a szakirodalom releváns állításait a témát illetően. Ezután a

¹ A tanulmány megszületését az NKFI FK 143242 számú projekt támogatta.

Nyelvtudományi Közlemények 118: 137–162.

DOI: 10.15776/NyK.2022.118.4

2022-ben végzett kérdőíves kutatás módszerét, anyagát és eredményét részletezem, mely során alapvetően két kérdést helyeztem fókuszba: van-e valódi evidenciális szembenállás a permják első és második múlt idők között, valamint van-e szórendi ingadozás az analitikus igeidők összetevői között. Utóbbi kérdés megválaszolása abból a szempontból érdekes és fontos, hogy a permják egyik legközelebbi nyelvrokona, az udmurt nyelv analitikus szerkezetű evidenciális kifejezőeszközei nem mutatnak szórendi ingadozást, míg a komi nyelvekben a szakirodalom alapján ez általánosan látszik (ezt részletesen a 3. fejezetben tárgyalom). Az eredmények alapján összefüggést is feltételezhetünk bizonyos szintaktikai, szemantikai és pragmatikai elemek között. A tanulmány végén az elicitált adatokból leszűrhető konklúziókat tárgyalom, és a kutatás további menetéről, kijavítandó hibáiról is ejtek néhány szót.

2. Az evidencialitásról röviden

Az evidencialitás fogalma általánosságban azt takarja, hogy egy megnyilatkozás során az elhangzott információ forrása vagy eredete valamely nyelvi eszköz segítségével kifejezésre kerül. A terminus azonban további kapcsolódó nyelvi jelenségekre is alkalmazható és alkalmazandó, így valójában egy olyan gyűjtőfogalommal állunk szemben, melynek pontos határait, szemantikai és funkcionális hatókörét még nem sikerült kijelölnie a nyelvészeknek. Ennek oka többek között az, hogy a világ legnagyobb és legjobban ismert nyelvei nem rendelkeznek grammatikalizált evidenciális jelölőkkel, így nincs még elegendő mennyiségű anyagunk megfelelő számú és típusú nyelvből ahhoz, hogy az *evidencialitást* mint nyelvészeti fogalmat pontosan definiálhassuk (Lazard 2001: 366).

Azzal alapvetően minden, a témában született tanulmány egyetért, hogy evidencialitás alatt az információforrás jelölését értjük, beleértve annak minden formai típusát, de a grammatikai és a lexikai evidenciálisok között mindenképpen különbséget kell tenni (Verhees 2019: 114–115). Grammatikai evidenciálisoknak nevezzük azokat az elemeket, melyek affixumok, segédigék vagy partikulák formájában fejezik ki az információ forrását a mondatban (de Haan 2013) (1). Amennyiben egy nyelv nem rendelkezik ilyennel, akkor lexikai jelölőket fog használni annak kifejezésére, hogy a beszélő által birtokolt tudásanyag honnan származik (2).² A lexikai és a grammatikai kódolás nem zárja ki egymást.

² Egyéb grammatikai kategóriák, például modálisok pragmatikai kiterjesztése szintén szolgálhat az információforrás kifejezőeszközeként (Aikhenvald 2004: 10–11).

(1) kalmük

Vaxtjor yum üz-ž uga.

hordár dolog lát-INDIR.3SG NEG

‘A hordár azt állítja, hogy nem látott semmit.’ (Kontextus: egy rendőrségi riport a tolvajról.)

(Brosig – Skribnik 2018: 566)

(2) magyar

Éjjel állítólag egy egerészölyv szállt be a templom ablakán.

Az evidencialitásra kétféleképpen is tekinthetünk: szemantikai tartalomként vagy grammatikai kategóriaként. Szemantikai-funkcionális szempontból való vizsgálata főleg az európai nyelvek kutatóira jellemző, ezen vizsgálatok nem terjednek ki grammatikai kategóriaként való elemzésére (Verhees 2019: 116). A grammatikai vonal legismertebb képviselője Alexandra Y. Aikhenvald. Aikhenvald szerint nyelvészetileg csak akkor beszélhetünk evidencialitásról, ha az információ forrása grammatikailag jelölt (Aikhenvald 2004: 17). Ezzel szemben az evidencialitás funkcionális tartománya, tehát a beszélő által birtokolt információ nyelvi eszközökkel való tudomásra adása a legtöbb nyelvben jelen van, így akár nyelvi univerzálénak is tekinthető (Cornillie 2009: 45–46). Ezért, ha a grammatikaival szemben a funkcionális megközelítést fogadjuk el, olyan nyelvekben is beszélhetünk evidencialitásról, ahol használata nem grammatikai eszközzel történik és/vagy opcionális.

A grammatikai evidencialitáson belül megkülönböztethetünk evidenciális rendszereket és evidenciális stratégiákat. Aikhenvald (2004: 9–11) szerint egy nyelvben akkor található evidenciális rendszer, ha az információforrás jelölésére egy önálló morféma foglalódik le, ennek egyetlen (vagy fő) funkciója a direkt vagy indirekt információ jelölése.³ Az ocaina⁴ nyelvben például a *xaʔ* partikula jelöli az indirekt információforrást.

³ Aikhenvald (2004) ugyanakkor nem következetes a két fogalom használatában. Gyakran tulajdonít olyan nyelveknek is evidenciális rendszereket, melyek egy grammatikalizációs folyamaton mennek éppen keresztül, s így az evidencialitást hordozó elem egyszerre más funkciókkal is rendelkezhet, ez a tény viszont az evidenciális stratégia kategóriájába sorolná őket (Verhees 2019: 116, 128).

⁴ Az ocaina a witoto nyelvcsaládba tartozó amerikai indián nyelv, melyet főleg Kolumbia és Peru területén beszélnek (Wojtylak 2018: 388).

- (3) ocaina
Xaʔ tʃií háá-hoa.dju-no u'u'-na.
 RPT mind 3PL-dolgozik-CONT COP-PST
 '(Azt mondják,) ők dolgoztak.' (Wojtylak 2018: 393)

Evidenciális stratégiáról pedig akkor beszélhetünk, ha az evidencialitás fuzionál más nyelvtani kategóriákkal, például az igeidővel, móddal vagy valamely aspektussal, s ezek egyazon morfológiai alakon jelennek meg (Aikhenvald 2018: 8–9). Az arcsi⁵ nyelvben például a perfektív konverbumjelölő *-li* szolgál a nem-elsőkézből származó, vagyis az indirekt evidencia kifejezésére.

- (4) arcsi
Ju-w lo t'al uw-li jamu bošor-mi.
 ez-I legény(I) küld csinál.I.PERF-INDIR az férfi-ERG
w-irxwmu-s os biq ʔw-ma-ši.
 I-munka-INF egy hely-INE-LAT
 '(Azt mondják,) ők dolgoztak.' (Wojtylak 2018: 393)

Ahogy a fejezet elején említettem, az evidencialitás valójában egy gyűjtőfogalom. Az ezen gyűjtőfogalom alá tartozó különböző alkategóriákat nevezzük evidenciális értékeknek. Az evidencialitás hagyományosan felosztható direkt (közvetlen) és indirekt (közvetett) evidencialitásra. Direkt evidencialitásról akkor beszélhetünk, ha a beszélőnek első kézből származó információja van látás, hallás, tapintás vagy egyéb érzékelés útján egy szóban forgó dologról. Az indirekt evidencialitás viszont azt jelenti, hogy a beszélő csak másod- vagy harmadkézből értesült a szóban forgó tárgyról (Cornillie 2009: 45–46). Számos evidenciatípus létezik a direkt és indirekt kategóriákon belül is, és az elmúlt években többféle tipológiai felosztás is született. Az egyik legismertebb Aikhenvald (2003: 1) tipológiai felosztása, amely a nyelvekben megjelenő evidenciális elemek számára épül. Az elemszám arra utal, hogy egy adott nyelvben hány különböző evidenciális értéket különböztetnek meg morfológiailag. Egy kételemű rendszer például gyakran különbözteti meg az első- és a nem-elsőkézből származó információforrást, vagy az indirekt evidencia áll

⁵ Az arcsi nyelv a kaukázusi nyelvek észak-kelet-kaukázusi (vagy dagesztáni) ágán belül a lezg nyelvek csoportjába tartozik (Fodor 1999: 691–692).

szemben minden mással. Egy ötelemű evidenciális rendszer sokkal differenciáltabb és számos specifikált jelentést tartalmaz, például a szemtanúsági és a nem-szemtanúsági evidenciát, egyéb érzékelés útján nyert információ kifejezését, az eredményen vagy okfejtésen (feltevésen) alapuló inferencialitást (vagyis következtetést), valamint reportatív, vagyis az értesülés útján szerzett evidenciát (lásd Aikhenvald 2003, 2004, 2018).

Az evidencialitás és más grammatikai kategóriák együttes megjelenése hozza létre a fentebb említett evidenciális stratégiát. A grammatikai kategóriák közül leggyakrabban az igeidő, a mód, a modalitás, valamint a szám–személy kategóriája áll fúzióban az evidencialitással.

Az igeidők és az evidencialitás kapcsolata különbséget mutat a direkt és az indirekt információ kifejezése tekintetében. Direkt evidencialitás jelen és múlt időben is elképzelhető, míg a jövő idejű direkt evidenciális kifejezése logikai lehetetlenségnek tűnhet.⁶ Indirekt információjelölés viszont minden igeidőben lehetséges. A *foe*⁷ nyelv például jelen, múlt és jövő időben is képes az evidencialitás kifejezésére (5).

(5) *foe*

- (a) *Na mini Gesege ta'o-hamo wa-bubege.*
 én ma Gesege délkelet-ELA jön-PART.PRS

'Ma délkelet felé jövök Gesege-ből.' (A beszélő saját maga vesz részt az eseményen, részvételi evidencia; jelen idő; Mayer 2020:9)

- (b) *Ba'a bara=mo ibu sa ubiare iyo'oge.*
 fiú az=ERG víz ott megy.DEP EX.PREV.INFER

'Úgy tűnt, hogy a folyóhoz megy.' (Közelmúlt; Sarvasy 2018: 649)

A *foe* nyelvben jövő időben csak a részvételi evidencia (-'angebega/-'agerege), a vizuális evidencia (-'iba'ae/-'oiba'ae), a látás útján szerzett (-'anege) és a korábbi tudás alapján szerzett információ (-'abega) fejezhető ki (Sarvasy 2018: 648).

Az evidencialitás és az egyes igeidők fúziójának arányában eltérés tapasztalható. A leggyakoribb, hogy egy nyelv csak múlt időben fejez ki

⁶ Ennek ellenére van rá példa: a *szabane* nyelvben (dél-amerikai indián nyelvek *nambikvara* családjába tartozó nyelv) akkor használható a jövő idejű direkt evidencialitás, ha a beszélő biztos a dolog bekövetkeztében (Fodor 1999: 1569; Forker 2018a: 67).

⁷ A *foe* a *kutubu* nyelvcsaládba tartozó, Pápua Új-Guinea déli részén beszélt nyelv (Aikhenvald 2004: 61).

evidenciális tartalmat (Aikhenvald 2004: 263; Forker 2018a: 66–68). Az általános megfigyelés az, hogy grammatikai evidencialitással rendelkező nyelvekben soha nincs nagyobb szemantikai változatosság nem-múlt időben, mint múlt időben (Aikhenvald 2004: 261).

Az evidencialitás és a mód egymástól különböző és jól szeparálható grammatikai kategóriák, s egyes nyelvekben az evidenciális jelölők és a nem-kijelentő mód együttes megjelenése kizárt. Más nyelvekben viszont találhatunk példát a feltételes mód evidenciális jelentéskiterjesztésére, az egyik legismertebb a francia (6) (Aikhenvald 2004: 7–11).

(6) francia

La flotte britannique aurait quitté ce matin le port de Portsmouth.

‘A brit flotta ma reggel **elérhette** a portsmouth-i kikötőt.’

(A mondat közlője nem rendelkezik direkt információval; Aikhenvald 2004: 106.)

Az episztemikus modalitás szintén gyakran társul evidenciális jelentéssel, s kétségtelen, hogy egyfajta szemantikai rokonság áll fenn közöttük, hiszen indirekt információ esetén a beszélő sosem lehet teljesen bizonyos az információ valóságában, igazságában, bizonyosságában (Forker 2018a: 77–78). Az angol nyelvben hagyományosan nem beszélhetünk grammatikai evidencialitásról, ugyanakkor a *must* segédige inferencialitás kifejezésére is alkalmazható (7).

(7) angol

My parent-s must be milking the cow-s now.

GEN.1SG szülő-PL AUX EX fej a tehen-PL most

‘A szüleim most fejjik a teheneket.’ (Okfejtésen alapuló inferencialitás: ilyenkor szokták fejni a tehenet; Wiemer 2018: 97.)

Az evidencialitás és az említett grammatikai kategóriák együttes megjelenésének változékonysága és változatossága szintén nehezítő tényezőként szolgál az evidencialitás nyelvtani besorolásának megállapítását illetően. Erről bővebben a következő munkákban olvashatunk: Aikhenvald 2004, 2015; Cornillie 2009; Forker 2018a; Kugler 2015; Palmer 2001; Plungian 2001.

3. A permják evidencialitás a szakirodalomban

A komi-permják evidencialitást önállóan ezidáig egyetlen tanulmány sem tárgyalta (Siegl 2004-es munkájában a permjákat elkülöníti ugyan a zürjén nyelvváltozattól, de a mű a többi permi nyelvben is vizsgálja az evidencialitást). Vizsgálata általában a komi-zürjén nyelv evidenciális jellemzőivel együtt történik. Ennek okai között szerepel például a komi-permják nyelvjárásként való kezelése. Az e nézetet vallók a komi nyelv különböző nyelvjárásainak tekintik a komi-zürjént és a komi-permjákat is, de orosz nyelvterületen a permjákat önálló nyelvként tartják számon. A permjások létszáma ma már nagyon alacsony, a 2010-es népszámlálás alkalmával 94 500 fő vallotta magát permjáknak, s közülük mindössze 67% beszéli anyanyelveként a nyelvet. A permjások a Permi határterület Komi-permják körzetében laknak, melynek fővárosa Kudimkar. 2005 előtt ezt a területet Komi-Permjak Autonóm Körzetnek nevezték (Maticsák 2020: 274–275). Lélekszámuk mellett az anyanyelvükön publikált művek száma is kevés, s ezeknek az elérhetősége rendkívül korlátozott.

Ebben a fejezetben bemutatom a szakirodalmon keresztül, amit eddig a komi-permják, és tágabban a komi nyelvek evidencialitásáról tudunk, érintve a morfológiai és funkcionális jellemzőket, valamint az analitikus szerkezetek szörendjét is. A szakirodalom alapján felmerülő kérdések ösztönözték a tanulmány későbbi fejezeteiben bemutatott kutatás megkezdését.

Annyi bizonyos, hogy a komi-permják nyelv rendelkezik grammatikai evidencialitással, melyet a múlt idők paradigmái kódolnak, más igeidőben nem fejezhető ki evidenciális jelentés. A komi-permják nyelv evidenciális rendszere a komi-zürjén mellett az udmurt evidenciális rendszerre is rendkívül hasonlít, alapvető szerkezeti és funkcionális tulajdonságaik megegyeznek (Leinonen – Vilkuna 2000; Skribnik – Kehayov 2018: 539–542). Erről ebben a fejezetben részletesebben is olvashatunk.

A permják nyelvben két szintetikus múlttal és számos összetett múlt idővel találkozhatunk. A szintetikus múlt idők alakjai, az úgynevezett első múlt és második múlt, kódolják a(z esetleges) direkt és az indirekt evidenciális értékeket (1. táblázat).

1. táblázat: A permják *munny* 'menni' ige szintetikus múlt idejű alakjai
(Ponomareva 2010: 107, 154–155)

	Első múlt idő	Második múlt idő
1SG	<i>mun-i-∅</i> megy-PST-1SG	–
2SG	<i>mun-i-n</i> megy-PST-2SG	<i>mun-öm-yt/mun-öm-at</i> megy-PST2-2SG
3SG	<i>mun-i-s</i> megy-PST-3SG	<i>mun-öm(-a)</i> megy-PST2-3SG
1PL	<i>mun-i-m(ö)</i> megy-PST-1PL	–
2PL	<i>mun-i-t(ö)</i> megy-PST-2PL	<i>mun-öm-nyt/mun-öm-as</i> megy-PST2-2PL
3PL	<i>mun-i-sö</i> megy-PST-3PL	<i>mun-öm-as</i> megy-PST2-3PL

Az összetett múlt idők egy főigéből és egy első vagy második múlt idejű létigéből állnak (VPRS/FUT/PST/PST2 + *völi* (PST) / *völöm* (PST2)), mely utóbbiak itt nem létigei, hanem segédigei szerepet töltenek be. Az analitikus formák evidenciális és aspektuális értékeiről nagyon keveset tudunk, használatuk nyelvjárási szinten is különbözhet. Skribnik – Kehayov (2018: 540–542) a következő szemantikai tartalmat rendeli az egyes analitikus szerkezetekhez (2. táblázat):

2. táblázat: A komi nyelvek analitikus igei szerkezetei
(Skribnik – Kehayov 2018: 540 alapján)

Szerkezet	Funkció
VPRS + AUX.PST	folyamatos szemtanúsági múlt
VPRS + AUX.PST2	nem-szemtanúsági folyamatos múlt, miratív szemantikai kiterjesztéssel
VPST2 + AUX.PST	szemtanúsági régmúlt
VPST2 + AUX.PST2	nem-szemtanúsági régmúlt

Több általános tipológiai munka is foglalkozik a komi evidencialitás tulajdonságaival, az elkövetkezőkben ezeket a szakirodalmi tételeket sorba véve mutatom be a komi-permják, tágabban a komi nyelvek evidenciális rendszerét⁸ részletesen. Aikhenvald (2004) állítása szerint számos finnugor nyelvben az egyik múlt időnek, amely általában perfekt⁹ alapjelentéssel rendelkezik, indirekt evidenciális jelentésárnyalata van, míg a másik múlt első kézből származó információt fejez ki (2004: 28). A finnugrisztikában az előbbit a második, míg utóbbit az első múlt időnek nevezik. A szerző a komi nyelvekben és az udmurtban is megkülönböztet egy úgynevezett szemtanúsági (első múlt) és egy nem-szemtanúsági (második) múltat, melyek közül az előző első kézből szerzett információra, míg a második közvetett információforrásra utal (Aikhenvald 2004: 28).¹⁰ A komi nyelvekben az indirekt evidencialitást kifejező forma perfekt participiumi eredetű, mely amellett, hogy kifejezi, hogy a beszélő nem volt szemtanúja vagy résztvevője egy adott eseménynek, egy múltbéli cselekvés jelenben tapasztalható eredményét (vagyis rezultativitást) és inferencialitást is kifejez (Aikhenvald 2003: 20, 2004: 69, 156). A komi nyelvek standard nyelvváltozatainak második múlt idő paradigmája nem tartalmaz első személyű alakokat (2004: 232; ld. 1. táblázat). A komizürjénben az ige eredeti aspektuális értéke összefüggésben áll az evidenciális jelentéssel, mégpedig úgy, hogy egy második múlt idejű telikus igeinek rezultatív interpretációja van, mely kizárja az evidenciális jelentésbővülést (8).

⁸ Az *evidenciális rendszer* kifejezést nem az aikhenvaldi értelemben használom. Az aikhenvaldi evidenciális rendszer olyan nyelvekben van jelen, ahol az evidencialitás kifejezésére egy önálló morféma foglalódik le. A komi nyelvekben viszont Aikhenvald (2018: 8–9) definíciói alapján evidenciális stratégia van. Az *evidenciális rendszer* kifejezést a komi nyelvekben található evidenciális kifejezőeszközök összességére értem, ez esetben a grammatikai jelölőkre fókuszálva.

⁹ Egy múltban történt esemény jelöl, melynek a jelenre van kihatása, relevanciája.

¹⁰ Ahogy a 2. fejezetben említettem, tipológiailag sokkal gyakoribb, hogy az evidencialitás kifejezése múlt idejű igei formákkal történik, mint más igeidejű alakokkal (Aikhenvald 2004: 68; Forker 2018a: 67). A komi nyelvekben, az udmurtban, de az obi-ugor nyelvekben is csak múlt időben ismeretes az evidencialitás.

(8) komi-zürjén

Körtön ežöma öžössö.
 vas.INS fed.PST2.3SG ajtó.ACC

‘Az ajtó vassal van befedve.’ (Aikhenvald 2004: 328)

A finnugor vagy permi nyelvekre specializálódott tipológiai munkák közül Skribnik – Kehayov (2018) a komi-zürjén és komi-permják nyelveket szintén egyazon nyelv különböző variánsaiként kezeli. Az első múlt időt szemtanúsági múltnak, míg a második múlt időt nem-szemtanúsági múltnak nevezik, s az utóbbi miratív szemantikai kiterjesztéssel is rendelkezik. Az összetett igeidők között ugyancsak megkülönböztetik a direkt és az indirekt evidencialitást (lásd 2. táblázat). Eszerint az első múlt idejű segédigével képzett szerkezetek szemtanúságot, míg a második múlt idejű segédigével képzettek nem-szemtanúságot fejeznek ki aspektuális jelentéstartalmuk mellett. Az összetett igealakok esetén V + AUX szórend áll fenn (Skribnik – Kehayov 2018: 539–540).

Funkcionális szempontból Siegl (2004) vette górcső alá a permi nyelvek második múlt idő paradigmáját. Bár Siegl a komi-permjákokat nem tekinti önálló nyelvnek, munkájában gyakran tárgyalja a komi-zürjéntől függetlenül, ha a permjékben tapasztalható nyelvi jelenségek eltérnek a komi-zürjén nyelv megfeleltethető elemeitől. Siegl (2004) szövegvizsgálatokra alapozva a következő funkcionális tulajdonságokat állapította meg az igeidővel kapcsolatban. A második múlt idő gyakran szolgál elbeszélések, népmesék „keretezésére”. Míg az udmurt nyelvben ez az igei forma rendszerint a teljes folklór szöveg során megjelenik, addig a komi nyelvekben, így a permjékben is, a második múlt idő gyakran csak a bevezető és a záró részek formája, a főszöveg más igeidőben (úgynevezett *historical present*-ben, jövő időben vagy első múlt időben) jelenik meg. Teljesen második múlt időben elbeszélte folklór szövegek ugyancsak szerepelnek a szerző adatbázisában, de számuk elenyésző. A forma további funkciói evidenciális értékeket képviselnek, melyek között szerepel a hallomásból származó információ közlése, az inferencialitás, a mirativitás, valamint találhatunk példát az álommondás kategóriájából is (Siegl 2004: 99–105).

Leinonen és Vilkuna (2000) nem tárgyalják önállóan a permjék nyelv igei tulajdonságait, mivel a permjéket a komi nyelv egyik nyelvjárásának tartják, és kijelentik, hogy igei rendszere nem különbözik a standard komi (zürjén) igerendszertől. A szerzők állítása szerint a két múlt idő közötti választás a „szemtanúságon”, valamint a beszélő kijelentése iránti

elköteleződésén múlik (a permi nyelvek esetében valójában a direkt és indirekt evidenciális értékek meglététől függ, hiszen egyetlen marker szolgál nemcsak a nem-szemtanúság, hanem számos más evidenciális funkció kifejezésére is). Ezért az első múltat szemtanúsági múltnak nevezik, mely arra utal, hogy a beszélőnek első kézből származó információja van a szóban forgó eseményről. Ugyanakkor azt is megjegyzik, hogy a két múlt idő közül ennek, vagyis az első múlt időnek van nagyobb hatásköre, hiszen ez a múlt idő használatos általában véve a múltban történt események elbeszéléséhez is, amikor evidenciális értékeket (pl. szemtanúságot, direkt evidenciát) nem tartalmaz a mondat (Leinonen – Vilkuna 2000: 495). A második múlt idő az úgynevezett nem-szemtanúsági múlt, mely időnként perfektként interpretálendő. A második múlt idő jelölője egy participiumképzői eredetű elem (-*öm(a)*), mely ma is szolgál befejezett melléknévi igenévképzőként, s az igenem tekintetében semleges (Leinonen – Vilkuna 2000: 496). Bár a második múlt idő jele participiumi eredetű, nem használatos mellette kopula. Jelen időben csak egy egyalakú lokatív-egzisztenciális kopula létezik (*em*), melynek kitétele gyakori, de nem kötelező. Az összetett igeidőket a múlt idejű kopulák (*völi*, *völöm*) és a különböző igeidők kombinációiból kapjuk meg. Hallomásból származó információ megosztása, narrálás esetén általános a második múlt idő használata a komi nyelvekben. A komi második múlt idő képes kifejezni evidencialitást és rezultativitást is. Rezultatív jelentéstartalom telikus igék használata esetében jelenik meg (9), míg az indirekt evidenciális jelentésnek az atelikus igék adhatnak helyet (10) (Leinonen – Vilkuna 2000: 503–507).

- (9) *Toña akañ kod': šödov jurši-sö mitsaa synal-öma,*
 Toña baba mint: sötét haj-ACC csinosan fésül-PST2.3SG
kösa ky-öma.
 fonat fon-PST2.3SG

'Tonya olyan, mint egy baba: a haja csinosan fésült és be van fonva.'
 (Leinonen – Vilkuna 2000: 507)

- (10) *German-ly ošjys-öm-yd nin.*
 German-DAT dicsekszik-PST2-2SG már

'(Úgy hallottam) már dicsekedtél is Germannak!'
 (Leinonen – Vilkuna 2000: 507)

A szerzők által végzett kutatás alapján úgy látszik, hogy a beszélők valóban evidenciális értékek alapján választottak a múlt idejű alakok között, de leszögezik, hogy az indirekt evidencialitáson belül hallomás utáni információ kifejezésére és inferencialitás esetén mindkét múlt idő használatára volt példa (11a–b).

- (11a) *Sijös giž-is Grem Grin.*
 az.ACC ír-PST.3SG Graham Greene
 'Graham Greene írta.' (A beszélő biztos benne.)
 (Leinonen – Vilkuna 2000: 498)

- (11b) *Sijös Grem Grin giž-öma.*
 az.ACC Graham Greene ír-PST2.3SG
 'Graham Greene írta.' (A beszélő úgy hallotta.)
 (Leinonen – Vilkuna 2000: 498)

A második múlt idő használatát a szerzők annak tulajdonították, hogy a beszélő expliciten közölni akarta az információ forrását. A permi nyelvek második múlt idő paradigmája az indirekt evidencialitás egy olyan jelentésárnyalatát is kifejezi, hogy a beszélő újragondolja, megváltoztatja a véleményét, s ide tartoznak a miratív jelentésárnyalatok is. A szerzők amellet érvelnek, hogy a komi nyelvben valójában léteznek második múlt időben első személyű alakok, de csak nyelvjárási szinten figyelhetők meg (lásd 1. táblázat). Ezek formájukat tekintve megegyeznek a harmadik személyű igealakokkal. Ugyanakkor más nyelvészek, például Batalova (1982) szerint ilyen forma a permjék nyelvváltozatban nem található meg (Leinonen – Vilkuna 2000: 502). Baker (1983) úgy véli, hogy a második múlt idő első személyben akkor fordul elő a komiban, ha a beszélő valamilyen módon eltávolodik az eseménytől, például nem emlékszik a történetekre. Az első személyű alakok létezése tehát kérdéses lehet, a szerzők szerint ugyanakkor a komi első személyű alakoknak nem kellene az indirekt evidencia kategóriája alá esniük (Leinonen – Vilkuna 2000: 503). Kutatásuk során az eredményre jutottak, hogy létezik egyfajta megszorítás arra vonatkozóan, hogy mely igék szerepelhetnek második múlt idő első személyben. Leinonenék kutatása ezt a kérdést nem helyezte fókuszba, de részeredményeik alapján azt mondhatjuk, hogy a mindennapi tevékenységgel kapcsolatos és a reflexív igék, valamint néhány rezultatív jelentést hordozó állítás jelenhet meg így, mely utóbbiak hagyományosan participiumi formát öltenek a nyelvben (Leinonen – Vilkuna 2000: 496–507).

Cypanov és Leinonen (2009) a második múlt idő paradigmájában megkülönböztet zürjén és permják alakokat, valamint – a szakirodalomban egyedülként – első személyű alakokat is említ (2009: 25; ld. 3. táblázat). A szerzők szerint funkcióját tekintve a második múlt idő alakja indirekt evidencialitást fejez ki, valamint perfekt és evidenciális-perfekt szerepeket is ellát.

3. táblázat: A komi nyelvek második múlt idejű alakja
Cypanov – Leinonen (2009) szerint

	Egyes szám	Többes szám
Első személy	<i>mun-öma</i> megy-PST2.1SG	<i>mun-öma-ös</i> megy-PST2-1PL
Második személy	<i>mun-öm-yd</i> megy-PST2-2SG	KZ <i>mun-öm-nyd(ös)</i> megy-PST2-2PL
	KP <i>mun-öm-yt(at)</i> megy-PST2-2SG	KP <i>mun-öm-nyt</i> megy-PST2-2PL
Harmadik személy	<i>mun-öma</i> megy-PST2.3SG	KZ <i>mun-öma-ös, mun-öm-ny</i> megy-PST2-3PL, megy-PST2-3PL
	KP <i>mun-öm(a)</i> megy-PST2(3SG)	KP <i>mun-öm-aś</i> megy-PST2-3PL

Rédei Chrestomathiájában (1978) a zürjén nyelvről értekezik. Kiemelendő, hogy több példa is akad az összetett igei alakok váltakozó szórendjére (12)–(13).

(12) zürjén

mun-ö *völöm* *tuj* *kuža*
megy-3SG **AUX.PST2** út mentén

'éppen az úton haladt (azt beszélük)'

(Rédei 1978: 79)

(13) zürjén

Kor *sad'm-i-m,* *bi-ys* *völi*
amikor felébred-PST-1PL tűz-DET **AUX.PST**

kus-öma *ńin.*
kialszik-PST2.3SG már

'Amikor felébredtünk, a tűz már kialudt.

(Rédei 1978:79)

Bartensnél (2000) ugyancsak találunk példát mindkét segédigei pozícióra, itt már kimondottan a komi-permják nyelvből is. Állítása szerint a segédige akkor előzi meg a főigét, ha utóbbi második múlt időben áll. Szerinte a szórendi ingadozás összefügghet azzal, hogy a komi nyelvek mára már elhagyták az eredeti SOV szórendet (2000: 212).

(14) permják

sija völäm lokt-öm ni.
 ő AUX.PST2 jön-2PST.3SG már

'Ő már megjött.'

(Bartens 2000: 212)

(15) izsmai komi¹¹

völi mun-em-a.
 AUX.PST megy-PST2-2SG

'Elmentél.'

(Bartens 2000: 212)

4. A kutatás: módszer és anyag

A kutatást 2022-ben végeztem kérdőíves formában, mellyel a komi-permják nyelv evidenciális szerkezeteinek szemantikai vizsgálatát tűztem ki célul. A kérdőív megszületését több tényező is indokolta: a szakirodalom alapján ma kevés dolgot tudhatunk meg a komi-permják nyelv evidencialitásáról, hiszen jellemzői gyakran együtt kerülnek említésre a komi-zürjén evidenciális rendszerrel; a szakirodalom több kérdésben sem látszik egységesnek; illetve az adatok többsége nem mai nyelvi gyűjtésből származik.

Az evidencialitás vizsgálata, úgy vélem, kérdőívezéssel igen nehézkes. A(z) aikhenvaldi értelemben vett) kétosztatú evidenciális rendszerek jelölői a legtöbb esetben egyszerre több funkcióval is rendelkeznek (de nem feltétlenül ugyanabban a kontextusban), s ilyen kételemű rendszer figyelhető meg a komi nyelvekben is (Aikhenvald 2004: 25–42). A pontos szemantikai tartalom felderítése érdekében elengedhetetlen kontextussal együtt vizsgálni az adott mondatokat. Jelen esetben mégis elegendőnek tartottam a kérdőíves anyaggyűjtést, ugyanis a kérdőív példamondatai egy korábbi, az udmurt evidencialitásra fókuszáló kutatás feladatainak eredményein alapulnak. Ez a kérdőív képleírást és irányított

⁴ Az izsmai komik Északnyugat-Szibériában és a Kola-félszigeten élnek, réntartó nép, saját identitással rendelkeznek (Abondolo 1998: 517–518).

beszélgetést is tartalmazott és ezáltal kontextusában analizálhatta az evidenciális jelölőket. Az eredmények egy része már megjelent (Szabó 2020). Az azóta teljes mértékben feldolgozott anyagból választottam ki jelen kutatás példamondatait, így a szemtanúság megléte vagy hiánya a kontextus nélkül is egyértelmű. Egyetlen kivételt a 3. példamondat, illetve annak változatai jelentenek, ezek egy permják keletkezéstörténetből származnak. A kérdőívben a szintetikus igei alakok kizárólag első és második múlt időben jelennek meg, míg az analitikus szerkezetek esetében az AUX.PST + VPST és az AUX.PST2 + VPST2 összetételek vizsgálatára került sor. A kérdőív feladatait és eredményeit a **4.1.**-es fejezetben mutatom be. A 2020-as, udmurt nyelvet vizsgáló kutatás anyagában ugyan szerepelnek hasonló legendák, de a permják anyanyelvi beszélők számára azok aligha tartalmaznak a saját folklórjukra vonatkoztatva releváns adatokat, így az evidenciális markerek folklórszövegekben való megjelenését és használatát egy permják történettel vizsgálja a kérdőív. A két kutatás a permják nyelv evidencialitásának önálló vizsgálatán túl az udmurt nyelvvel összevetve szintaktikai és funkcionális komparatív vizsgálatokhoz is felhasználható a jövőben.

A kutatás fő kérdései a következők voltak:

- Van-e valódi szembenállás az első és a második múlt idejű alakok között (akár szintetikus alakokról, akár összetettekről legyen szó)?
- Jellemző-e, és ha igen, milyen mértékben jellemző a váltakozó szórend az analitikus igei alakokra?

A következőkben bemutatom a kérdőív példamondatait, valamint a kutatás legelső eredményeit, vagyis az első adatközlő válaszait a feladatokra. Az adatközlő egy huszonkilenc éves, Sziktivkából származó, egyetemista férfi volt.¹²

4.1. A kutatás eredményei

A kérdőív három feladatból állt. Minden feladat bemutatása során **félkövérrel** jelöltem az adatközlő válaszait. A példamondatok számozása eltér a korábbi fejezetekben látottaktól, ebben a fejezetben a példamondatok számát a kérdőív szerint tüntettem fel. Az első feladat összesen nyolc mondatot tartalmazott, melyekről a beszélőnek el kellett döntenie, me-

¹² A kutatás 2022-ben kezdődött, s az időközben kialakult nemzetközi konfliktus miatt nem nyílt még lehetőség terepmunkára, s ezzel több adatközlő bevonására a kutatásba.

lyik a helyes és melyik a helytelen, valamint azt is ki kellett fejtenie, hogy a helytelennek ítélt mondatokat miért nem használná, illetve hogyan mondaná ezeket helyesen. Az első feladat célja elsősorban a két múlt idő közötti evidenciális szembenállás vizsgálata volt.

Az első mondatot négy különböző formában adtam meg: két esetben a főmondat első múlt idejű szintetikus igét, míg a mellékmondatok egyszer első múlt, majd pedig második múlt idejű igét tartalmaznak. A másik két mondat esetén a főmondatokban második múlt idejű szintetikus ige szerepel. Az összetett mondatok gyakran esnek evidenciális megszorítások alá, így az első feladat részben ilyen irányú vizsgálatnak is helyet ad. Evidenciálisok megjelenhetnek ugyan mellékmondatokban, de ezekben az esetekben a mellékmondatokban használható evidenciális értékek száma sohasem haladja meg a főmondatban használhatók számát. A török nyelvekben, a keleti pomóban¹³ és az abházban például evidenciálisok egyáltalán nem jelenhetnek meg mellékmondatokban (Aikhenvald 2004: 253–256).

- 1a. *Ajmam-ö tödsás-i-sö, kör mam-ö*
szülők-1SG megismerkedik-PST-3PL mikor anya-1SG
pondöt-i-s udžav-ny.
elkezd-PST-3SG dolgozik-INF
‘A szüleim akkor ismerkedtek meg, mikor édesanyám elkezdett dolgozni.’
- 1b. *Ajmam-ö tödsás-öm-ás, kör mam-ö*
szülők-1SG megismerkedik-PST2-3PL mikor anya-1SG
pondöt-öm udžav-ny.
elkezd-PST2.3SG dolgozik-INF
‘A szüleim akkor ismerkedtek meg, mikor édesanyám elkezdett dolgozni.’
- 1c. *Ajmam-ö tödsás-i-sö, kör mam-ö*
szülők-1SG megismerkedik-PST-3PL mikor anya-1SG
pondöt-öm udžav-ny.
elkezd-PST2.3SG dolgozik-INF
‘A szüleim akkor ismerkedtek meg, mikor édesanyám elkezdett dolgozni.’

¹³ Az indián nyelvek hoka nyelvtörzsében, a pomo családhoz tartozó nyelv (Fodor 1999: 535–537).

- 1d. *Ajmam-ö tödsás-öm-ás, kör mam-ö*
szülők-1SG megismerkedik-PST2-3PL mikor anya-1SG
pondöt-i-s udžav-ny.
elkezd-PST-3SG dolgozik-INF
‘A szüleim akkor ismerkedtek meg, mikor édesanyám elkezdett dolgozni.’

Amennyiben létezik szigorú szemtanúsági – nem-szemtanúsági szembenállás a két múlt idő között, úgy az 1b. válasz megjelölése lenne várható, hiszen mindkét esemény, vagyis a szülei megismerkedése és az édesanya munkába állása még az adatközlő születése előtt történt, vagyis nem lehetett szemtanúja egyik pillanatnak sem. Az adatközlő az 1c. mondatot ítélte helyesnek, mely egyszerre tartalmaz egy első és egy második múlt idejű alakot. Valószínűsíthető, hogy választásában nem evidenciális paraméterek döntöttek, hanem időviszonyítás. A példamondat értelmezhető úgy, hogy korábban történt a munkába állás, s azt követte a megismerkedés, így a második múlt idő ebben a mondatban egy múlt előtti múltban történt, régmúlt eseményre vonatkozik. Emellett az igeidő-választást itt az is befolyásolhatja, hogy az egyik esemény (a megismerkedés ténye) ismert, a másiktól pedig (vagyis a munkába állásról) a beszélőnek hiányos információi vannak, de akár aspektuális vagy rangsorolási okok is állhatnak a választás mögött. Ennek megválaszolására jelen kérdőív sajnos nem alkalmas, a kontextus vizsgálata ezen a ponton válik elengedhetetlenné. A tény, hogy az adatközlő egy olyan mondatot ítelt helyesnek, mely mindkét múlt időt egyszerre tartalmazza, arra utal, hogy a múlt idők közötti választás nem csak evidenciális értékek alapján történik.

A következő két példamondat esetében egy direkt evidenciális szituáció jelenik meg, vagyis azt várnánk, hogy az adatközlő első múlt idejű igei formákat használ, és a 2a. mondatot ítéli helyesnek.

- 2a. *Me völi gort-am kör menam kerku-ö*
én COP.PST otthon-INE.1SG mikor 1SG ház-1SG
pondöt-i-s sotčy-ny.
elkezd-PST-3SG ég-INF
‘Otthon voltam, mikor a házam égni kezdett.’
- 2b. *Me völi gort-am kör menam kerku-ö*
én COP.PST otthon-INE.1SG mikor 1SG ház-1SG
pondöt-öm sotčy-ny.
elkezd-PST2-3SG ég-INF
‘Otthon voltam, mikor a házam égni kezdett.’

Az adatközlő választása a feltételezett eredményt tükrözte, vagyis egy olyan szituációban, ahol expliciten megjelenik a beszélő szemtanúsága vagy jelenléte a történetben, első múlt idejű igei formákat használ. Ennek alapján tehát a következő megállapításokra juthatunk:

- A két múlt idő között direkt és indirekt evidenciális oppozíció áll fenn, és az első múlt idő valóban szemtanúságot fejez ki, VAGY
- az első múlt idő a nem indirekt információforrás jelölésére használatos.

A mondatot önmagában vizsgálva az első konklúzióra juthatnánk, ám az 1a–1d. példamondatok, és az adatközlő 1c. válaszána ismeretében sokkal inkább a második következtetés a reálisabb.

A 3a–d. példamondatok közül az első kettőben a tagadás az orosz *nie* tagadószóval jelenik meg, míg a másik két esetben szabályos permják igei tagadóforma van. A négy példamondat nem a tagadás formájának preferálását kívánta felmérni, a két változatra azért volt szükség, mert a mondat eredeti formájában orosz típusú tagadással jelenik meg (Ponomareva 2010), ám annak érdekében, hogy szabályos, a komi-permják nyelvre jellemző igei tagadás is megjelenhessen, a példamondatot négy különböző verzióban adtam meg. A feladat ez esetben is az első és a második múlt idő evidenciális tartalmának felderítése volt. A mondat a Kosza folyó legendájából származik, így folklórszövegnek tekinthető. Ebben az esetben azt várnánk, hogy az adatközlő a 3a. és 3d. (VPST2) mondatokat ítéli helyesnek. Az oroszos és hagyományos permják nyelvi formák együttes megjelenítése azt eredményezte, hogy az adatközlő nem az igeidők között, hanem az orosz és a permják típusú tagadás között választott, így a 3c. és 3d. mondatokat ítélte helyesnek.¹⁴

¹⁴ A kutatás jövőbeli fázisaiban mindenképpen újragondolandó a harmadik példamondat, ugyanis az orosz tagadószót tartalmazó mondatokban konstituens-tagadás történik, míg a permják mondatokban a tagadás a predikátumot érinti. Ilyen szempontból az orosz és a permják mondatok nem állíthatók szembe egymással, de a feladat célja nem is az orosz és a permják tagadóformák közötti választást kívánta vizsgálni, hanem a folklórszövegekben használható múlt idejű igei alakokat.

- 3a. *Kosa ju-lö nim-sö set-öm-as ne komi-es.*
 Kosza folyó-DAT név-3SG.ACC ad-PST2-3PL nem komi-3SG.PL
 'Nem a komi emberek adták a Kosza folyó nevét.'
- 3b. *Kosa ju-lö nim-sö set-i-sö ne komi-es.*
 Kosza folyó-DAT név-3SG.ACC ad-PST-3PL nem komi-3SG.PL
 'Nem a komi emberek adták a Kosza folyó nevét.'
- 3c. *Komi-es ez(ö) setö Kosa ju-lö*
 komi-3SG.PL NEG.PST ad.CNG.PST Kosza folyó-DAT
nim-sö.
 név-3SG.ACC
 'A komi emberek nem adtak nevet a Kosza folyónak.'
- 3d. *Komi-es abu set-öm-as Kosa ju-lö*
 komi-3SG.PL NEG.PST2 ad-PST2-3PL Kosza folyó-DAT
nim-sö.
 név-3SG.ACC
 'A komi emberek nem adtak nevet a Kosza folyónak.'

Az adatközlő választása megint arra utal, hogy egy tisztán indirekt evidenciális szituációban mind első, mind pedig második múlt idejű alakok is megjelenhetnek. Ez a példa újra arra enged következtetni, hogy valódi evidenciális szembenállásról nem beszélhetünk a komi-permják nyelv esetében, ugyanakkor ahogy a 3. fejezetben is említettem, folklórszövegek esetén gyakori a szöveg keretezése a második múlt idejű igével, s a törzsszövegben általános az első múlt idő használata.

A második feladatban az adatközlőnek a hiányzó helyre kellett a megadott ige megfelelő alakját illeszteni. Az adatközlő által választott igei alakot **félkövérrel** jelöltem a példákban. A 4a–4d. mondatok közül a 4a. és 4d. indirekt evidenciális szituációkat jelenítenek meg, míg a 4b. és 4c. mondatok szemtanúsági vagy részvételi evidenciára utalnak. A 4a. mondatnál szintetikus második múlt idejű formát vártam, a 4b.-nél pedig szintetikus első múlt idejűt. A 4c. és 4d. mondatok esetén elméletileg analitikus konstrukciók is megjelenhettek volna a mondatok szemantikai tartalmának duratív aspektuális jellege miatt. A 4c. mondatnál szintetikus első múlt idejű vagy első múlt idejű segédigét tartalmazó analitikus formák, a 4d. mondatnál pedig szintén analitikus vagy szintetikus, de második múlt idő megjelenését (az analitikus szerkezetben a segédigén

megjelenve) feltételeztem. A feladat nem kötötte meg az igeidők használatát, a mondatok egyértelműen múlt időre vonatkoznak. Az adatközlő mind a négy esetben szintetikus első múlt időt használt. Így ezúttal is az előbbi feladatok során már tapasztalt eredmény született, vagyis a feladat alapján arra következtethetünk, hogy nem beszélhetünk evidenciális szembenállásról az első és a második múlt idő között.

- 4a. *Ajmam-ö tödsás-i-ső d'iskoteka vylyn.*
szülők-1SG **megismerkedik-PST-3PL** diszkó INE

'A szüleim diszkóban ismerkedtek meg.'

- 4b. *Me acim vízöt-i sotcis kerku-ez vylas.*
én magam **néz-PST.1SG** égő ház-PL ELA

'Én végignéztem, ahogy a házak leégtek.'

- 4c. *Ćeljad' kad-ö ajmam-ö-köt öt lany ol-i-mö*
gyerek kor-1SG szülők-1SG-COM együtt **él-PST-1PL**
važ kerku-yn.
régí ház-INE

'Gyerekkoromban a szüleimmal egy régi házban éltünk.'

- 4d. *Ajmam-ö učötna-sö ol-i-ső ötik d'erevna-yn.*
szülők-1SG kiskor.INE-3PL **él-PST-3PL** egy falu-INE

'A szüleim kiskorukban egy faluban éltek.'

A második feladat eredményeiből jól látszik, hogy bár az adatközlő szabad kezet kapott a különböző múlt idők használatára, mind a négy esetben helyesnek vélte a szintetikus első múlt idejű alakok használatát, és nem tett különbséget közöttük sem evidenciális, sem pedig aspektuális szempontból.

A harmadik feladat az összetett igeidők szórendjére koncentrált. Az 5a–b. mondatok egy indirekt evidenciális szituációt jelenítenek meg összetett igei formákkal. A különbség a két példa között, hogy míg az 5a. mondatban második múlt idejű segédige követi a szintén második múlt időben álló főigét, addig az 5b. mondatban a két alak fordított sorrendben szerepel. A 6a–b. mondatok felépítése megegyezik az előzőekkel, de ezúttal egy direkt evidenciális szituáció, pontosabban egy részvételi evidencia jelenik meg, így a főige és a segédige is első múlt időben szerepelnek. Az adatközlő az 5a., valamint a 6b. mondatokat ítélte helyesnek.

Evidenciális szempontból azt mondhatnánk, hogy az eredmény egyértelmű: az adatközlő második múlt időt használ nem-szemtanúsági helyzetben, és első múlt időt minden további, a múltban történt esemény leírásakor.

- 5a. *Jakoby ajmam-ö pyr bait-öm-as völäm*
 állítólag szülők-1SG mindig beszélget-PST2-3PL AUX.PST2
börja pyzan sajyn.
 utolsó asztal -nál

'A szüleim (úgy hallottam) mindig az utolsó asztalnál beszélgettek.'

- 5b. *Jakoby ajmam-ö pyr völäm bait-öm-as*
 elvileg szülők-1SG mindig AUX.PST2 beszélget-PST2-3PL
börja pyzan sajyn.
 utolsó asztal -nál

'A szüleim (úgy hallottam) mindig az utolsó asztalnál beszélgettek.'

- 6a. *Üčötnam pyr ors-i völi ulyca-yn.*
 kiskoromban mindig játszik-PST.1SG AUX.PST utca-INE

'Kiskoromban mindig az utcán játszottam.'

- 6b. *Üčötnam pyr völi ors-i ulyca-yn.*
 kiskoromban mindig AUX.PST játszik-PST.1SG utca-INE

'Kiskoromban mindig az utcán játszottam.'

Érdekes ugyanakkor, hogy míg az első válasz alkalmával a VPST2 + AUX.PST2 szerkezetet preferálta, addig a második esetben az AUX.PST + VPST konstrukciót tartalmazó mondatot választotta. Ez arra utal, hogy a segédige a főige előtt és után is megjelenhet (Bartens 2000: 212), de az adatközlő válasza alapján a főige és/vagy a segédige igeideje is közrejátszhat az analitikus konstrukciók szörendjében.

4.2. A kérdőív fejlesztendő részei

Bár az eredeti példák a 3. számú példamondatok esetében orosz tagadószót tartalmaztak, az adatközlő válasza után egyértelmű, hogy a permják tagadó formát tartalmazó mondatok a preferáltak. A kétféle tagadási forma megjelenése egyazon feladat során azt eredményezte, hogy az adatközlő a tagadási formák között választott és nem a múlt idők használata között, vagyis a feladatot nem oldotta meg, mert figyelve eltérült.

Az adatközlő válaszaiból arra következtethetünk, hogy az analitikus igei konstrukciók esetében a főige és a segédige sorrendje a mondatban ingadozhat, ám fontos hangsúlyozni, hogy ezek még csak előzetes eredmények a komi-permják evidencialitás kutatásában. Így az itt bemutatott eredmények nem reprezentatívak a teljes permják beszélőközösség nyelvére nézve. A szórendi ingadozás okát feltárandó, a javított kérdőív további összetett igét tartalmazó példamondatokkal bővíthet. Ha a szórendi ingadozás szintaktikai jellemzőktől függ, az újonnan bevett példák olyan jelenségekre koncentrálhatnak, mint a fókusz vagy az információszerkezet, de emellett számításba kell vennünk a nyelvjárási különbségeket, a nyelvi kontaktushatást, vagy az *-öm* morféma egyéb, nem evidencialis funkcióit.

Ugyan a feladatléírás alapján az adatközlőnek azt is ki kellett volna fejtenie, hogy a helytelen mondatok számára miért hangzanak helytelenek, és hogyan lehetnének helyesek, a gyakorlatban ez sajnos nem történt meg. A jövőben a kérdőívnek talán nemcsak a feladatléírás szintjén, hanem formájában is ösztönöznie kellene a beszélőt a tágabb kifejtésre, például előre nyomtatott, de üresen hagyott sorokkal, a kérdések megismétlésével a feladat végén. Ennek hiányossága jól tükröződik az első feladat első négy példamondatának eredményein, ahol az adatközlő helyesnek vélte, amikor ugyanazon mondaton belül egy első és egy második múlt alakú főige is szerepel, de mindkét esetben egyértelmű indirekt evidencialis szituációról van szó. Válasza alapján egy időbeli viszonyítás valószínűsíthető, de ez ellentmondana a szakirodalom megállapításainak, miszerint a régmúltat egy analitikus igei konstrukcióval fejezik ki a komi nyelvekben.

4.3. A kutatás további lépései

A kérdéses részek tisztázása, és a felmerült hibák kijavítása után a kérdőívet, amennyiben lehetséges, további adatközlőkhöz tervezem eljuttatni. A kérdőív a szemantikai tulajdonságokon túl szintaktikai jellemzők vizsgálatára is alkalmas lesz. Kiegészítve további összetett mondatokkal, a tagmondatok igei formájára vonatkozó megkötések felderítésében is eredményeket érhetünk el. A téma ezenkívül kibővíthető az első személyű alakok megjelenésével, a múlt idők közötti választást befolyásoló egyéb tényezőkkel, valamint a mirativitás megjelenésével kapcsolatos kérdésekkel, ugyanis ezek a résztémák szintén alulkutatottak a permják nyelvet illetően. Bár a kutatás kizárólag a komi-permják evidencialitás

tulajdonságaira fókuszál, a jövőben az udmurt nyelvvel összevetve komparatív vizsgálatok alapjául is szolgálhat.

5. Összefoglalás

A tanulmány egy folyamatban lévő kutatás első fázisát mutatta be. A komi-permják nyelv evidenciális jellemzőivel néhány tanulmány ugyan külön is foglalkozik, tárgyalása mégis gyakran történik együttesen legközelebbi nyelvrokonáéval, a komi-zürjén evidenciális rendszerrel. A szakirodalom tanulmányozása után több kérdés is felmerül a permják evidencialitással kapcsolatban, melyek közül az itt bemutatott kérdőíves kutatás két témára koncentrált: van-e valódi evidenciális szembenállás az első és második múlt idejű alakok között, valamint van-e szórendi ingadozás az analitikus igeidők összetevői között. A kutatás első lépésében az összeállított kérdőívet egy anyanyelvi adatközlő töltötte ki. A feladatok alapjául szolgáló mondatok egy már feldolgozott nyelvi gyűjtésből származnak, melynek anyagát 2020-ban gyűjtöttem udmurt nyelven. A tisztán direkt és indirekt evidenciális jelentéstartalmú mondatok használatával a tágabb kontextus megadásának elkerülése, s ezzel egy letisztult, gyorsan megoldható és könnyen érthető kérdőív létrehozása volt a cél.

Az adatközlő válaszai alapján a kutatási kérdésekre a következő válaszokat adhatjuk: több példamondat esetében is, akár feleletválasztós, akár behelyettesítő feladatról beszélünk, az anyanyelvi beszélő tisztán indirekt szituációkban is helyesnek vélte az első múlt idő használatát, ezért arra következtethetünk, hogy az első múlt idő szemantikájának nem része a direkt evidencia kifejezése (vagy nem csak direkt evidencia kifejezésére használatos). A második múlt idő használata kizárólag indirekt evidenciális szituációnál jelenik meg. Valószínűsíthető, hogy az esetleges szembenállás csak az információforrás kifejezésének hangsúlyozásakor, egymáshoz való viszonyítást tartalmazó kontextusban érhető tetten. Az összetett igeidők szórendjével egy feladat foglalkozott, ám ennek eredményei alapján azt láthattuk, hogy az adatközlő mindkét szórendi változatot elfogadhatónak tartotta. A szórendi ingadozás okainak feltárásához vagy jelen kutatás bővítése, vagy egy kimondottan erre a kérdésre koncentráló kutatás szükséges.

Rövidítésjegyzék

1	első személy	INE	inesszívusz
2	második személy	INF	infinitív
3	harmadik személy	INFER	inferenciális evidencia
ACC	akkuzatívusz	INS	insztrumentálisz
AUX	segédige	LAT	latívusz
CNG	konnegatív tő	NEG	tagadás
COM	komitatívusz	PART	participium
CONT	folyamatos	PERF	perfekt
COP	kopula	PL	többes szám
DAT	datívusz	PREV	megelőző
DEP	alárendelt	PRS	jelen idő
ELA	elatívusz	PST	múlt idő
ERG	ergatív	PST2	második múlt idő
EX	létige	RPT	reportatív evidencia
I	grammatikai nem egyeztető marker	SG	egyes szám
INDIR	indirekt evidencia	V	ige

Irodalom

- Abondolo, Daniel (1998), *The Uralic languages*. Routledge, London – New York.
- Aikhenvald, Alexandra Y. (2003), *Evidentiality in typological perspective*. In: Alexandra Y. Aikhenvald (ed.), *Studies in evidentiality*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia. 1–32.
- Aikhenvald, Alexandra Y. (2004), *Evidentiality*. Oxford University Press, Oxford.
- Aikhenvald, Alexandra Y. (2015), *Evidentials: their links with other grammatical categories*. *Linguistic Typology* 19/2: 239–277.
- Aikhenvald, Alexandra Y. (ed.) (2018), *The Oxford handbook of evidentiality*. Oxford University Press, Oxford.
- Aikhenvald, Alexandra Y. (2018), *Evidentiality. The framework*. In: Aikhenvald (ed.) 2018: 1–43.

- Bartens, Raija (2000), *Permiläisten kielten rakenne ja kehitys. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 238. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia, Helsinki.*
- Brosig, Benjamin – Skribnik, Elena (2018), Evidentiality in Mongolic. In: Aikhenvald (ed.) 2018: 554–579.
- Cornillie, Bert (2009), Evidentiality and epistemic modality. On the close relationship between two different categories. *Functions of Languages* 16/1: 44–62.
- Суранов, Јевгениј – Leinonen, Marja [Цыранов, Евгений – Лейнонен, Марья] (2009), Эвиденциальность в коми языке (на материале модального перфекта). *Linguistica Uralica* 45/1: 23–35.
- Forker, Diana (2018a), Evidentiality and its relations with other verbal categories. In: Aikhenvald (ed.) 2018: 65–84.
- Forker, Diana (2018b), Evidentiality in Nakh-Daghestanian languages. In: Aikhenvald (ed.) 2018: 490–509.
- de Haan, Ferdinand (2013), Coding of evidentiality. In: Dryer, Matthew S. – Haspelmath, Martin (eds), *The world atlas of language structures online*. Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, Leipzig. <http://wals.info/chapter/78>. Megtekintés: 2022.12.30.
- Kugler Nóra (2015), *Megfigyelés és következtetés a nyelvi tevékenységben*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Lazard, Gilbert (2001), On the grammaticalization of evidentiality. *Journal of Pragmatics* 33: 359–367.
- Leinonen, Marja – Vilkuna, Maria (2000), Past tenses in Permic languages. In: Dahl, Östen (ed.), *Tense and aspect in the languages of Europe*. Mouton de Gruyter, Berlin – New York. 495–516.
- Maticsák Sándor (2020), *A magyar nyelv eredete és rokonsága*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Mayer, Clemens (2020), Long-distance pattern borrowing or chance convergence? The case of participatory evidentials in Fasu, Foe and Oksapmin. https://www.researchgate.net/figure/Evidentials-in-Foe-Oksapmin-and-Fasu_tbl3_339658417. Megtekintés: 2022.07.19.
- Palmer, Frank Robert (2001), *Mood and modality*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Plungian, Vladimir (2001), The place of evidentiality within the universal grammatical space. *Journal of Pragmatics* 33: 349–357.
- Ponomareva, Larisa (2010), *Komi-permják nyelvtan*. Kézirat.
- Rédei Károly (1978), *Chrestomathia syrjaenica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Sarvasy, Hannah (2018), Evidentiality in the languages of New Guinea. In: Aikhenvald (ed.) 2018: 629–656.

- Siegl, Florian (2004), The 2nd past in the Permic languages. Form, function, and a comparative analysis from a typological perspective. M.A. Thesis, Tartu.
- Skríbník, Elena – Kehayov, Petar (2018), Evidentials in Uralic languages. In: Aikhenvald (ed.) 2018: 525–553.
- Szabó Ditta (2020), Evidenciálisok az udmurt egyetemisták nyelvhasználatában. *Folia Uralica Debreceniensia* 27: 215–248.
- Verhees, Samira (2019), Defining evidentiality. *Вопросы языкознания* 2019/6: 113–133.
- Wiemer, Björn (2018), Evidentials and epistemic modality. In: Aikhenvald (ed.) 2018: 85–108.
- Wojtylak, Katarzyna I. (2018), Evidentiality in Boran and Witotoan languages. In: Aikhenvald (ed.) 2018: 388–408.